

ПРОПАГАНДА ВІЙНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

ПЕКАР Павло Васильвич - аспірант відділу аспірантури та докторантури
Національної академії Служби безпеки України

Стаття посвячена дослідженню проблем уголовної відповідальності за публічні заклики до розв'язування агресивної війни в уголовному законодавстві постсоветських країн.

Ключові слова: пропаганда війни; публічні заклики до розв'язування агресивної війни; злочини проти миру.

Постановка проблеми

Включення в 2001 р. у Кримінальний кодекс України розділу ХХ «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», безумовно, є позитивним моментом розвитку вітчизняного законодавства. Це є відображенням тенденцій еволюції вітчизняного кримінального законодавства та розвитку сучасного міжнародного права. Адже більшість злочинів, яка передбачена в цьому розділі, є наслідком імплементації в національне законодавство положень міжнародних нормативно-правових актів, які засуджують ті чи інші злочини проти миру та безпеки людства. Це саме стосується і заборони публічних закликів до розв'язання агресивної війни.

Сьогодні дослідження кримінального законодавства інших держав набули значної актуальності. «Аксіомою можна визнати те, – зазначає Ю.В. Баулін, – що освоєння реальної дійсності неможливе без опанування минулого та іншого досвіду, а останнє – без порівнянь. Недаремно нормативна база усіх сучасних дисертаційних досліджень з актуальних питань кримінального

права, як правило, включає, крім чинного і того, що діяло раніше, вітчизняного законодавства, також положення міжнародних договорів і кримінального законодавства інших держав. Але ті спроби компаративного аналізу, які робили вчені-криміналісти досі, були несміливими, уривчастими, фрагментарними і не відображали усієї яскравої мозаїки зарубіжного кримінального законодавства» [1, с.9; 2, с. 137].

Незважаючи на велику суспільну небезпечність та міжнародний характер, кримінально правова заборона пропаганди війни, як злочин проти миру, в європейських країнах майже не передбачена. Причиною цього, на думку М. Хавронюка, є те, що поступово все більше європейських держав визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду і, відповідно, до їх національних кримінальних кодексів положення про відповідальність за міжнародні злочини (злочини проти миру та безпеки людства, воєнні злочини, геноцид тощо) зникають. Римський статут міжнародного кримінального суду досконало визначає міжнародні злочини, а ще більш чітко вони будуть визначені у Кодексі злочинів проти миру і безпеки людства, який невдовзі буде прийнятий і почне діяти після його ратифікації певною кількістю держав [3, с. 314]. У той же час для європейських країн загальною тенденцією є встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики до збройної агресії проти власної країни. Такий злочин, як правило, розташований у

розділі чи главі, яка передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти держави чи національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Спеціального дослідження законодавства зарубіжних країн у частині кримінальної відповідальності за пропаганду війни в Україні не провадилося. У той же час це питання розглядається як невід'ємна частина аналізу порівняльної характеристики законодавства зарубіжних країн щодо злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Значний доробок в це питання внесли роботи О.Шамари, М.Хавронюка, О.Бантисева, Р.Сушкова, М.Гуменюка, С.Мохончук, В.Миронова, А.Маєвської та ін.

Метою цієї статті є порівняльний аналіз кримінальної відповідальності за пропаганду війни в законодавстві пострадянських країн та визначення доцільності врахування позитивного досвіду щодо удосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Україна та її правова система на сьогоднішній день входять до пострадянської правової системи. Окремі дослідники вважають, що пострадянські правові системи не формують самостійну правову сім'ю. Разом із тим визначення їх місця на правовій карті світу є актуальним. Це зумовлено тим, що період після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України в науковій літературі прийнято визначати як «перехідний». Це так званий період «переходу від радянського авторитаризму до більш прогресивної системи цінностей, уособленням якою переважно вважається західний світ. Даний етап характеризується неможливістю розвитку правової системи в межах колишнього типу права, у зв'язку зі змінами її структури в процесі еволюційного «переходу» на новий етап розвитку [4, с. 16]. Це відбувається у зв'язку з тим, що колишній механізм зв'язку між елементами правової

системи оновлюється шляхом заміни іншим. За таких умов, «при виключенні компонента із складу правової системи або після корінної його зміни виникає якісно нова система» [5, с. 403].

Багато дослідників вважає, що тенденції розвитку правових систем пострадянських держав дають підстави вважати, що вони рухаються у бік приєднання до сім'ї романо – германського права. Вони поступово відходять від свого соціалістичного минулого. На думку К. Осаке, правові системи більшості держав пострадянського простору вже відповідають двом з чотирьох основних вимог (згідно із запропонованою ним класифікацією), що висувається до правових систем сім'ї романо – германського права, а саме – методологічній і інфраструктурній. За цими двома критеріями сучасні правові системи держав пострадянського простору відрізняються лише деякими особливостями від сім'ї романо – германського права [6].

В *Естонській Республіці* діє Пенететарний (Кримінальний) Кодекс прийнятий 06 червня 2001 р. у редакції від 23 вересня 2015 р. Особлива частина даного нормативно-правового акту розпочинається із глави 8 винне діяння проти людяності і міжнародної безпеки [7].

КК Естонії відрізняється доволі великою різноманітністю злочинів, відповідальність за які передбачені міжнародними нормативно – правовими актами, до яких приєдналася Естонія. Дані злочини були класифіковані за чотирма розділами: розділ 2 – Винне діяння проти людяності, розділ 3 – Невинні діяння проти світу, розділ 4 – Військові винне діяння, розділ 5 – Винне діяння проти міжнародної безпеки.

Пропаганду війни віднесено до розділу 3, у якому визначено злочини агресії (ст. 91), пропаганда війни (ст. 92), розробка і оборот забороненої зброї (ст. 93), незастосування міжнародної санкції (ст. 93-1).

Пропаганда війни була криміналізована в статті 92 КК Естонії 16 липня 2006 р. Дана норма встановлює відповідальність за заклики до розв'язування війни або застосування збройних сил іншим способом, якщо цим ігноруються загальновизнані

принципи міжнародного права. Караються такі дії грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до трьох років.

КК Естонія є однією з європейських країн, які визнають суб'єктом злочину юридичних осіб. Відповідно до закону RT I 2009, 51, 347, який вступив в силу з 15 листопада 2009 р., було винесено зміни до ч. 2 ст. 92, яким відповідно було визначено грошове покарання за вчинення пропаганди війни юридичною особою. Дане діяння карається грошовим стягненням.

Ст. 234-1, яка відноситься до винних діянь проти держави (глава 15), криміналізовано підтримку війни проти Естонської Республіки та її окупації. Суспільно небезпечними визнаються приєднання громадянина Естонської Республіки до збройних сил ворога, його участь у військових діях проти Естонської Республіки або виконання таких військових або керівних цивільних завдань, які підтримують військові дії проти Естонської Республіки або окупацію Естонської Республіки, під час війни проти Естонської Республіки або окупації Естонії.

Проте кримінальна відповідальність за заклики до агресивної війни проти Естонії на рівні як ст. 234-1 КК Естонії, так і інших злочинів проти держави не передбачено.

Литовська Республіка. Закон про затвердження та набрання чинності Кримінального кодексу було прийнято 26 вересня 2000 р. у чинній редакції від 9 липня 2009 р. [8].

Особлива частина розпочинається главою XV «Злочини проти людяності та воєнні злочини». Як і КК Естонії, перелік злочинів, які віднесені до даної глави є доволі різноманітними. Одним із них є злочин передбачений ст. 110 (Агресія), який визнає винною будь-яку особу, яка «викликала» (causes-анг.) агресію проти іншої держави або командував цим. На разі цією нормою не охоплюються заклики до агресивної війни. Суб'єктом даного злочину є особи, рішення чи дії яких безпосередньо викликали збройний конфлікт. Це підтверджується і встановленими санкціями за такі дії, адже караються вони позбавленням волі на строк від десяти до двадцяти років або довічним позбавленням волі.

Не передбачені в кримінальному кодексі і заклики до війни чи збройної агресії проти Литви. Проте такі дії повністю охоплюються складом злочину передбаченим ст. 122 «Публічне підбурювання до обмеження суверенітету Литовської Республіки із застосуванням насильства», що розташована в главі XVI «Злочини проти незалежності, територіальної цілісності та конституційного порядку Литовської держави». Даним складом злочину, передбачено, що особа, яка публічно підбурює до обмеження суверенітету Литовської Республіки із застосуванням насильства – зміну його конституційного ладу, повалення законного уряду, обмеження територіальної цілісності, формування збройних груп для цих цілей або вчинення інших злочинів і, маючи таку мету, загрожує Литовській державі. За такі дії передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років.

Латвійська Республіка. КК Латвії, як і інші Балтійські країни, колишні республіки СРСР, розпочинає Особливу частину кодексу главою IX, яка має назву «Злочини проти людства та світу, військові злочини і геноцид». Останні роки у даний розділ було внесено чимало змін, в тому числі і тих що стосуються військової агресії. Зокрема в Латвії є криміналізованими планування, підготовка, запуск, участь в агресії, проведення агресивної війни у порушення міжнародних договорів, змова на вчинення зазначених злочинів (ст. 72 Злочини проти миру), порушення положень, що стосуються ведення війни, заборонених міжнародним правом обов'язковим для Латвійської Республіки або міжнародного гуманітарного права (ст. 74. Злочини війни), незаконна участь у збройних конфліктах (ст. 77-1), фінансування збройного конфлікту (ст. 77-2), вербування, навчання і передача осіб для збройних конфліктів) (ст. 77-3) [9]

Статтею 77 КК Латвії також передбачено кримінальну відповідальність за заклики до агресивної війни або збройного конфлікту. Вказані суспільно небезпечні діяння караються позбавленням волі на строк до восьми років.

Кримінально-правової норми, яка б передбачала відповідальність за заклики до

агресивної війни проти Латвії, як різновид злочинної поведінки проти безпеки держави, в КК Латвії не виділено. У той же час, такі дії можуть бути кваліфіковані за однією із численних статей глави Х «Злочини проти держави», як заклики до насильницького повалення державної влади Латвійської Республіки і насильницьку зміну політичної системи (ст. 81), заклики до знищення незалежності Латвійської Республіки як держави (ст. 82), заклики до посягання на територіальну цілісність Латвійської Республіки (ст. 83).

Республіка Білорусь. Особлива частина Кримінального кодексу розпочинається розділом VII «Злочини проти миру, безпеки людства і військові злочини», який складається з двох глав: глави 17 «Злочини проти миру і безпеки людства» та глави 18 «Військові злочини та інші порушення законів і звичаїв ведення війни». [10]

Як і в Україні, положення міжнародного права в частині заборони агресивної війни реалізовані в двох кримінально правових нормах: ст. 122 КК Білорусь, якою встановлено кримінальну відповідальність за планування та підготовку агресивної війни (ч. 1 ст. 122), розв'язування та ведення агресивної війни (ч. 2 ст. 122), а також пропаганда війни (ст. 123).

У поняття пропаганди війни відповідно до ч. 1 ст. 123 КК Білорусі вкладається поширення в будь-якій формі поглядів, ідей і закликів з метою викликати агресію однієї країни проти іншої. За дане діяння передбачено покарання у вигляді штрафу або позбавленням волі на строк до трьох років.

Передбачено в КК Білорусь і кваліфіковані ознаки пропаганди війни. Так, відповідно до ч. 2 ст. 123 карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю або без такого позбавлення, пропаганда війни вчинена особою, яка займає вищі державні посади.

Публічні заклики до агресивної війни безпосередньо проти Республіки Білорусь підпадають під ознаки злочину передбаченого ч. 2 ст. 361 (глава 32 Злочини проти держави), яким встановлюється відпові-

дальність за заклики, звернені до іноземної держави, іноземної або міжнародної організації, вчинити дії на шкоду зовнішній безпеці Республіки Білорусь, її суверенітету, територіальної недоторканності, національної безпеки та обороноздатності або поширення матеріалів, що містять такі заклики.

Особлива частина КК *Республіки Молдови* також розпочинається главою I «Злочини проти миру і безпеки людства, військові злочини». Міжнародно-правові зобов'язання Молдови в частині кримінально – правової заборони агресивної війни реалізовані шляхом встановлення кримінальної відповідальності за застосування заборонених методів ведення війни (ст. 137-3), планування, підготовки, розв'язання або ведення війни (ст. 139), пропаганди війни (ст. 140). [11⁶]

Останній склад злочину полягає в поширенні вигаданої інформації, що сприяє розпалюванню війни, або інші дії з метою розв'язання війни, вчинені усно, письмово, по радіо, за допомогою телебачення або кінематографа або іншими способами. За дані дії передбачено покарання у вигляді штрафу у розмірі до 500 умовних одиниць або позбавленням волі на строк до 6 років з позбавленням в обох випадках права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років.

Законом Молдови 02 грудня 2011 р. було доповнена ст. 140 частиною 2, яка передбачила штраф у розмірі від 500 до 1000 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від 3 до 7 років з позбавленням в обох випадках права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років за вчинення зазначених вище дій, особою, яка виконує відповідальну державну посаду.

Як і КК України, спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за публічні заклики до розв'язування агресивної війни проти власної держави, у КК Молдови не передбачено.

Грузія: на першому місці в системі структурної побудови Особливої частини КК Грузії розташовані злочини проти особи. Злочини проти людства передбачені остан-

нім XIV розділом, який складається з однієї глави – Злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного гуманітарного права (глава XLVII). Серед інших злочинів, криміналізація яких відбулася на підставі ратифікованих міжнародних нормативно – правових актів, даною главою передбачено і відповідальність, пов'язану з введенням, плануванням та закликами до ведення агресивної війни. Так, ст. 404 визначено кримінальну відповідальність за планування, підготовку, початку здійснення або вчинення акту агресії [12].

Доволі цікавим, на наш погляд, є застосування примітки до даної норми, в якій на законодавчому рівні визначено ознаки спеціального суб'єкта цього злочину (відповідно зазначено, що кримінальна відповідальність за діяння, передбачені цією статтею, покладається на особу, яка, зважаючи на своє становище, має можливість ефективно контролювати або керувати політичними або військовими діями держави); надане поняття акту агресії («акт агресії» означає використання державою Збройних Сил проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або іншим чином, що суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй); та визначено умови, за яких настає кримінальна відповідальність (особа притягується до кримінальної відповідальності за планування, підготовку, початок здійснення або вчинення передбаченого цією статтею акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю і масштабом явно порушує Статут Організації Об'єднаних Націй).

Статтею 405 (Заклики до планування, підготовки, початку здійснення або здійснення акту агресії) встановлено кримінальну відповідальність за публічні заклики до планування, підготовки, початку здійснення або здійснення акту агресії (ч. 1 ст. 405). Вказані дії караються відповідно штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років.

Частиною другою даної статті передбачено кваліфікований склад злочину за ознаками: використанням засобів інформації, а також вчинення вказаного діяння особою, яка займає державно-політичну посаду.

Кваліфікований склад злочину передбачає санкцію у вигляді штрафу або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю на строк до трьох років.

У той же час злочин який би передбачав кримінальну відповідальність за заклики до воєнної агресії проти Грузії на рівні окремої кримінально – правової норми, не визначено.

Азербайджанська Республіка. Особлива частина КК Азербайджану розпочинається розділом VII «Злочини проти миру і безпеки людяності». Даний розділ складається з двох глав: злочини проти миру і безпеки людяності (глава XVI) та військові злочини (глава XVII). [13]

Розділом VII передбачено відповідальність за планування, підготовку, розв'язання (ч. 1 ст. 100) або ведення агресивної війни (ч. 2 ст. 100), а також публічні заклики до розв'язування агресивної війни (ст. 101).

Відповідно до санкції ч.1 ст. 100, публічні заклики до розв'язування агресивної війни – караються позбавленням волі на строк до трьох років або обмеженням волі на той самий строк.

Як і КК Грузії, ч. 2 ст. 101 КК Азербайджану містить кваліфіковані ознаки даного злочину, якими виступають використання засобів масової інформації або вчинення цих дій посадовою особою. Вказані дії караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Вірменія: розділ 13 (злочини проти світу та безпеки людства) КК Вірменії встановлює декілька різновидів злочинної поведінки, з якими законодавець пов'язує кримінальну відповідальність за агресивну війну. Так, відповідно до ст. 384 (Агресивна війна) кримінально-караними є: планування або підготовка агресивної війни (ч. 1 ст. 384), розв'язання або ведення агресивної війни (ч.2 ст. 384).

Встановлено і кримінальну відповідальність за публічні заклики до розв'язування агресивної війни, які відповідно до ч. 1 ст. 385

КК Вірменії караються штрафом у розмірі від ста до двохсот розмірів мінімальної заробітної плати або позбавленням волі на строк не більше трьох років.

У якості кваліфікуючих ознак даного злочину на підставі ч. 2 ст. 385 КК Вірменії передбачено ті самі дії, вчинені через засоби масової інформації або особами, які займають вищі державні посади. Покарання на разі передбачено у вигляді штрафу розміром від трьохсот до п'ятисот розмірів мінімальної заробітної плати або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк понад три роки. Частиною третьою вказаної статті визначено, що особами, які займають вищі державні посади, є Президент Республіки Вірменія, члени Уряду Республіки Вірменія, депутати Національних Зборів Республіки Вірменія.

Туркменістан. На відміну від інших держав, КК Туркменістану не містить спеціальної кримінально – правової норми, яка б містила спеціальні підстави кримінальної відповідальності за розв'язування, планування чи ведення агресивної війни. Проте в даному нормативно – правовому акті передбачено кримінальну відповідальність за пропаганду війни. Так ст. 167 КК Туркменістану, яка розташована в розділі VIII (злочини проти миру і безпеки людства) встановлює кримінальну відповідальність за поширення з використанням засобів масової інформації або іншим способом закликів до ведення агресивної війни. Дане суспільно небезпечне діяння карається виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Висновки

Встановлено, що законодавство про кримінальну відповідальність пострадянських країн застосовують здебільшого аналогічні підходи до змісту поняття пропаганди війни. Пропаганда війни розглядається в якості злочинів проти миру, у формі закликів до агресивної війни, тобто збройного нападу однієї країни на іншу.

Застосування порівняльного методу

при дослідженні особливостей кримінальної відповідальності за пропаганду війни в законодавстві зарубіжних країн дає змогу зробити низку важливих висновків, які є важливими з точки зору розуміння юридичної природи заборони даного діяння, питання побудови юридичної конструкції даного складу злочину, визначення оптимальних меж покарання за дане діяння тощо.

Література

1. Баулін Ю.В. Передмова до монографії: Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / Ю.В. Баулін. – К.: Юрисконсульт, 2006. – С. 9-12.

2. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Хряпінський Петро Васильович; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.- Х., 2010.- 628 с.

3. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович; Львівський державний університет внутрішніх справ .- К., 2007.- 552 с.

4. Оленчук І. Теоретико-методологічні аспекти ідентифікації правової системи України з континентальним правом / Національний юридичний журнал: теорія та практика.- Серпень 2014.- С. 15-20

5. Сорокин В.В. Общее учение о государстве и праве переходного периода : [монография] / В.В. Сорокин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 424 с.

6. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах / К. Осаке. – М. : Юрлит., 2002. – 368 с.

7. Penal Code [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide> (дата звернення: 20.12.2015). – Назва з екрана.

8. Republic of Lithuania law on the ap-

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню питань кримінальної відповідальності за публічні заклики до розв'язування агресивної війни в кримінальному законодавстві пострадянських країн.

proval and entry into force of the criminal code [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokraieska.showdoc_l?p_id=366707 (дата звернення: 05.12.2015). – Назва з екрана.

9. The Criminal Law [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4779/file/Latvia_Criminal_Procedure_Law_am2013_en.pdf (дата звернення: 18.12.2015). – Назва з екрана.

10. Уголовный Кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163> (дата звернення: 14.11.2015). – Назва з екрана.

SUMMARY

This article is devoted to investigation of criminal liability for public calls for unleashing an aggressive war in criminal law of former Soviet countries.

11. Уголовный Кодекс Республики Молдова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (дата звернення: 17.11.2015). – Назва з екрана.

12. Уголовный кодекс Грузии [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (дата звернення: 15.10.2015). – Назва з екрана.

13. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.taxes.gov.az/uploads/qanun/2011/mecelleler/cinayet_mecellesi_rus.pdf (дата звернення: 15.09.2015). – Назва з екрана.